

# Forskning om etiska frågor för socialt arbete

Utredning inom Socialstyrelsens projekt  
Nationellt stöd för kunskapsutveckling  
inom socialtjänsten

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är ett *Underlag från experter*. Det innebär att det bygger på vetenskap och/eller beprövad erfarenhet som tas fram av huvudsakligen externa experter på uppdrag av Socialstyrelsen. Experternas material kan ge underlag till myndighetens ställningstaganden. Författarna svarar själva för innehåll och slutsatser. Socialstyrelsen drar inga egna slutsatser.

Erik Blennberger  
Sköndalsinstitutet  
Ersta Sköndal Högskola  
Artikelnummer: 2004-123-1  
Mars 2002

# Innehåll

<i>Utredningsuppdraget</i>	5
Utredningens uppläggning	5
<i>Etik och socialt arbete</i>	7
Socialt arbete – varför och hur?	7
Kodord och retorik	7
Kritik mot etiken och etisk kritik	8
Värderingar i ord, handling och struktur	9
Obalans mellan etikens betydelse och bearbetning	10
Etik, moral, moralfilosofi och moralism – begreppsliga kommentarer	11
<i>Teman och områden för etisk forskning</i>	12
Det sociala arbetets spelplan – översikter och preciseringar	12
Huvudmannaskap	15
Insats- och aktörsnivå	16
Grundinriktning och metoder	16
Specifika områden och enskilda fall	18
<i>Tillämpad etik som en del av moralfilosofin</i>	20
Moralfilosofins repertoar	20
Tillämpad etik	22
Moralfilosofiska riktningar	22
Moralpsykologi och moralsociologi	23
Brukarperspektivets betydelse för tillämpad etik	23
<i>Strategier för att förstärka etikens plats inom socialt arbete</i>	25
Etik inom grund- och vidareutbildning för socionomer	25
Seminarier, handledning och kurser på fältet	26
Etiska riktlinjer för socialt arbete	26
Rådgivande nämnd för etikfrågor inom socialt arbete	26
Forskningsmedel för etik i socialt arbete	27
Etikinstitut för socialt arbete	28
Forskningsinstitut för tillämpad etik och några större projekt	28
Uppgifter för ett etikinstitut	29
Organisation	30
Finansiering	32
<i>Referenslitteratur</i>	33



# Utredningsuppdraget

Inom ramen för Socialstyrelsens projekt *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten* utgör frågor om etik i socialt arbete ett uppmärksammat tema. Det svarar mot Socialdepartementets skrivelse i Prop. 2000/01:80: ”Kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten är ytterst en rättvis- och rättssäkerhetsfråga för de mest utsatta grupperna i vårt samhälle. Detta gör det enligt regeringen särskilt angeläget att de etiska överväganden som uppstår blir ordentligt belysta, inte minst ut klient- och brukarperspektiv.”

Ett liknande ställningstagande för etikfrågornas betydelse görs i Socialstyrelsens programförslag för kunskapsutveckling inom socialtjänsten: ”Socialtjänsten arbetar med människor i utsatta situationer, som ofta är mycket beroende av socialtjänstens insatser och bemötande för sitt välbefinnande och sina möjligheter att leva ett värdigt liv. Detta motiverar att stor vikt fästs vid de etiska frågor som ryms inom socialtjänstens breda ansvarsområde.” (SoS-rapport 2000:12, s 8)

Sådana markeringar av etikfrågornas betydelse är en bakgrund till denna utredning. Enligt direktiven för utredningen är uppdraget att ”analysera förutsättningarna för att utveckla forskning i etik och socialt arbete”. Relevanta forskningsområden skall identifieras med anknytning till olika områden inom socialtjänsten och dessutom skall olika organisatoriska förutsättningar presenteras för sådan forskning. Vidare anges att utredningen skall ”utmytna i olika förslag till hur forskning i etik och socialt arbete kan förverkligas med start 2002”.

Parallellt med denna utredning har Elisabet Svedberg, projektledare på Socialstyrelsen, gjort en undersökning som belyser hur socialtjänsten försöker hantera etikfrågor i det praktiska arbetet. Hon ger exempel på etikseminarier och etisk policy i svenska kommuner samt beskriver aktuella yrkesetiska riktlinjer och rådgivande etiska nämnder på nationell nivå för socialt arbete. Dessutom har hon granskat i vilken utsträckning det ges kurser i etik inom socionomutbildningen i Sverige. Ett samråd har skett mellan dessa två utredningar och i denna utredning görs hänvisningar till Svedbergs undersökning – *Etikfrågor i socialtjänsten* – som framläggs separat.

## Utredningens uppläggning

Denna utredning startar i ett resonemang om det sociala arbetets flertydiga förhållande till etiska värden och normer. Därefter beskrivs teman och områden för etisk forskning och analys inom socialt arbete och dessutom görs en kortfattad beskrivning av olika vetenskapliga – moralfilosofiska – arbetsätt för sådan forskning. En diskussion förs sedan om olika sätt att förstärka utbildning och forskning om etik i socialt arbete.

De första tre kapitlen avser att ge en bakgrund och att klargöra vad forskning om etik i socialt arbete principiellt kan handla om. I det sista kapitlet – som är utredningens förslagsdel – diskuteras olika strategier för att förstärka

etikännets och etikforskningen ställning i socialt arbete. Särskild vikt läggs vid ett förslag om ett etikinstitut och en skiss görs på uppgifter, organisation och finansiering för ett sådant institut.

Varje kapitel inleds med en introduktion som också har karaktär av sammanfattning. Den som vill gå snabbare till utredningens förslagsdel kan välja att enbart läsa de korta inledningarna till de tre första kapitlen.

# Etik och socialt arbete

Socialt arbete har ett flertydigt förhållande till etiska värden och normer. I det här kapitlet försöker jag visa några aspekter av denna flertydighet. Utformningen av det sociala arbetet är beroende av bedömningar med etiska aspekter. Men det tyckas vara en brist på noggranna etiska genomlysningar och överväganden vad gäller grundsyn, regler och praxis på olika aktörsnivåer.

Resonemanget leder fram till bedömningen att det finns en *obalans mellan etikens betydelse och dess bearbetning* inom socialt arbete. Denna bedömning stöds av Elisabeth Svedbergs undersökning som visar att etikämnet inte har en given plats inom socionomutbildningen och att det tycks finnas en osäkerhet när man inom socialtjänsten vill arbeta med etikfrågorna.

## Socialt arbete – varför och hur?

Oavsett i vilken utsträckning det sociala arbetets diskurs i olika tider har identifierat etik som ett särskilt tema och oberoende av precisionen i den etiska retoriken, så är socialt arbete ofrånkomligen relaterat till etiska idéer. Socialt arbete förutsätter medveten eller omedveten anslutning till etiska värden och normer. Det är en komplicerad uppgift att beskriva, analysera och konstruera hur sådana etiska positioner och idéstrukturer ser ut.

Ett sätt att identifiera och konstruera en etisk struktur är att ställa frågorna *varför och hur* socialt arbete skall bedrivas. De värden och normer som aktualiseras som svar på dessa frågor kan sedan preciseras till sin innebörd och relateras till varandra. En annan startpunkt för diskussionen kan vara att försöka precisera etiska begrepp och relatera dem till varandra: Hur skall vi förstå relationen mellan t ex *humanitet, solidaritet och mänskliga rättigheter* och hur förhåller sig sådana värden i sin tur till *rättvisa, integritet-värdighet, autonomi-självbestämmande, välfärd* eller *principen om människors lika värde*? Ytterligare en ansats kan bestå i att granska vilka värden och normer som förutsätts eller uttrycks i olika grundinriktningar för socialt arbete, förknippade med uttryck som t ex *disciplinering, social integration, empowerment, frigörelse och advocacy*?

## Kodord och retorik

En del av de uttryck som kan användas för att ge svar på det sociala arbetets varför- och hurfrågor förekommer i vägledande dokument för det sociala arbetet. Socialtjänstlagens portalparagraf (SoL 1§) är en sådan text:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser.

Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Även i inledningen till *Regeringsformen* (1 kap, 2§) uttrycks etiska värden och normer:

Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt åligga det allmänna att trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och för en god levnadsmiljö.

En mycket uppmärksammas etisk deklaration är FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna, med dess anslag (Artikel 1):

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla mot varandra i en anda av broderskap.

Andra exempel på vägledande dokument med etiska kodord är yrkesetiska riktlinjer för socionomer. Det finns också lokala etiska policytexter. (Se Elisabet Svedbergs utredning, sid 9ff)

Etiska kodord av det här slaget kan användas med eftertänksamhet och precision, men de förekommer också i retoriska överbud med lågt intentionsdjup. Det tycks också finnas en problematiserande retorik med närmast mystifierande innehåll om ”etik och moral”. Etik framstår som en angelägenhet, men diffus problemsfär och vardagens praxis tycks inte kunna matcha etikens krav. Etiktemat associeras till en examination med icke godkänt som utfall.

Det är naturligtvis många andra verksamheter än socialt arbete som relateras till etiska kodord. Även områden som sjukvård, äldreomsorg och grundskola kan betecknas som etiska projekt, men kanske har de inte den sammansatta etiska laddning som det sociala arbetet ofta haft.

## Kritik mot etiken och etisk kritik

Den etiska diskursen om socialt arbete har sällan karaktär av prövande filosofisk argumentanalys. Det tycks finnas en obruten tradition av moralisk lidelse och moraliserande ansatser med anknytning till socialt arbete. Har möjligen det sociala arbetets aktörer och intressenter en särskild dragning till en moraliserande grundhållning? En klassisk variant på det temat är att moralisera över klienten/den hjälpbehövande. Socialt arbete har en tradition i olika varianter, med starka inslag av etisk bedömning och moralisk fostran av klienter och andra medborgare. Klientens personlighet framstår som huvudproblemet.

En annan variant av etisk kritik är att anklaga – eller åtminstone beklaga – det samhälle och de sociala strukturer som skapar sociala problem. En liknande kritik handlar om att resurserna är otillräckliga (eller för omfattande) för det sociala arbetet eller att dess regelverk eller metoder är diskutabla.



En bakgrund till sådan kritik kan vara en idé om att uppmärksamheten på människor i utsatta situationer och det sociala arbetets resurser och karaktär, kan ses som ett mått på ett samhälles empati och moraliska känslighet. När det sociala arbetet inte får resurser eller när det bedrivs utan finkänslig respekt för medborgarna, kan det ses som ett tecken på att den moraliska grundvattennivån i samhället håller på att sjunka.

Det sociala arbetets huvudprofession – socionomerna – kan också bli föremål för den moraliska kritiken, liksom andra beslutsfattare och aktörer inom de organisationer som bedriver socialt arbete. Diskussion om metoder och bemötande inom socialt arbete har inte sällan moraliserande inslag i olika riktningar. Ett tema i kritiken är att det sociala arbetet reducerar den hjälpbehövandes egen vitalitet och skapar ”inlärld hjälplöshet”. Ett helt annat kritiskt tema är att det sociala arbetet utmärks av repression eller förakt för svaghet.

En specialvariant av etisk kritik är kritik av den etiska retoriken. Innebörden i kritiken kan vara att etiktemat kan lägga en dimridå över det sociala arbetet och leda till att man kompenserar en usel praxis med idealistisk retorik. En annan kritisk synpunkt är att etiska argument har en pseudokaraktär och utgör försök till korrekt klingande rationaliseringar, som döljer samhällsliga motsättningar och sociala gruppers egenintressen. Etikretorik kan legitimera makt. Sådan etikkritik kan dock knappast drabba etiken som kategori (kritiken har ju i sig en etisk karaktär) eller innebära att etisk analys eller etiska ambitioner bör undvikas (Börjeson 2001). Att etikretorik kan legitimera makt är naturligtvis inte heller i sig något diskutabelt. Frågan är vilken legitimitet i övrigt som makten har och vad innehållet är i den etik som görs gällande.

En grov analys av den moraliserande diskursen inom socialt arbete skulle kunna göras utifrån frågan om vilka parter eller aktörer som står i fokus för kritiken. Är det klienten/den hjälpbehövande, medborgarna (eller vissa kategorier av medborgare), politiker med olika beslutsräckvidd eller det sociala arbetets aktörer eller granskare på olika nivåer?

## Värderingar i ord, handling och struktur

Alla varianter av moralisk kritik förutsätter etiska ideal, även om dessa ideal inte artikuleras. Inte heller är det säkert att den kritik som framförs eller andra bedömningar som görs, medvetet klassificeras som etiska frågor. Etiska värden och normer kan finnas som en tyst förutsättning, en undertext kring det sociala arbetet i vid mening.

Vi är inte alltid medvetna om våra värderingsval, det gäller också det sociala arbetets aktörer och intressenter. Ibland kan vi se först i efterhand att våra handlingar har uttryckt ett val. Vi bör skilja mellan medvetna och artikulerade värderingar – ordvärderingar – och värderingar som uttrycks i handlingar eller strukturer. En medveten etisk värdering innebär att vi identifierar och artikulerar etiska värden och normer som vi ansluter oss till eller åtminstone uttrycker en uppfattning i en etisk frågeställning. Men även attityder, handlingar, regelverk och strukturer kan implicera värderingar och utgöra ett bejakande respektive förnekande av olika etiska värden och normer. Det är en klassisk insikt att ordens, handlingarnas och strukturernas etik inte alltid stämmer överens.

## Obalans mellan etikens betydelse och bearbetning

Bedömningar inom socialt arbete kan naturligtvis inte alltid tolkas som uttryck för etiska ståndpunkter. Uppfattningar och åtgärder kan vara uttryck för olika kunskapsbedömningar, olika sätt att tolka sociala förhållanden eller att uppfatta utfallet av olika insatser. Det kan handla om kunskapsbedömningar och prognoser snarare än etik. Men ofta är faktabedömningar och förklarande teorier sammanvävda med etiska värderingar. Våra värderingar kan påverka vår uppmärksamhet och vara en undertext till empiriska beskrivningar, vetenskapliga teorier och prognoser vad gäller sociala förhållanden och sociala insatser. Även om naturligtvis inte alla frågor i socialt arbete handlar direkt om etik, finns det etiska aspekter i bedömningar på alla nivåer av arbetet och själva verksamheten som sådan grundas på etiska värden och normer.

Med olika *nivåer* av socialt arbete kan vi avse vilken part som står i fokus för arbetet och skilja mellan individ-, tvåparts-, familje-, grupp-, organisations- och samhällsnivå. Vi kan också tala om nivåer i arbetets organisering och genomförande – olika aktörsnivåer. Vi kan då förslagsvis skilja mellan socialpolitisk grundsyn, sociallagstiftning, utformande av regelverk samt implementering, tillsyn och förslag till lagändringar, utbildnings- och professionsideal, facklig policy (bl a yrkesetiska koder), kunskapsintresse och perspektivval i forskningsfrågor, kommuners prioriteringar och direktiv, utvecklande av olika metoder, ”modeller” och organisering av arbetet samt bemötande och handläggning av enskilda ärenden. Olika nivåer eller sekvenser för socialt arbete medför delvis olika etiska överväganden. Bedömningar på alla dessa nivåer kan ha stor betydelse för människors liv, inte minst för personer i utsatta situationer.

Det sociala arbetets olika nivåer är dock sällan föremål för en omfattande och kritisk etisk analys. Det finns en brist på noggranna etiska genomlysningar och överväganden vad gäller grundsyn, regler och praxis på olika aktörsnivåer. Nya metoder eller ”modeller” som lanseras är mera sällan granskade ur etisk synpunkt. Inte heller har etikämnet en given plats inom socionomutbildningen eller i forskningen i socialt arbete och det tycks finnas en viss osäkerhet i lokala aktörers strävan att förstärka den etiska medvetenheten (se Elisabet Svedbergs utredning, sid 8ff och sid 17).

Inom allt flera samhällseliga verksamheter blir etiska problem uppmärksammade som viktiga områden för forskning, analys och konstruktiv reflexion. Sådana områden för etisk diskussion och för en normativ, tillämpad etik utgörs till exempel av forskningsetik, biomedicinsk etik, medicinsk etik, vårdetik och företagsetik. Etik i socialt arbete har dock inte på motsvarande sätt blivit föremål för en mera sammanhållen bearbetning och analys. Den betydelse som etiska värden och normer har för socialt arbete motsvaras inte av en noggrann medveten prövning med analytisk skärpa. Det finns en obalans mellan etikens faktiska betydelse och dess medvetna bearbetning.

## Etik, moral, moralfilosofi och moralism – begreppsliga kommentarer

Varje text om etik kräver begreppsliga kommentarer. Det har redan framgått att jag använder uttrycken *etik* och *moral* i huvudsak som synonymer, i enlighet med dominerande praxis inom både vardagsspråket och filosofin (Tännsjö 1998). Ibland möter vi dock förslaget att dessa uttryck bör användas med lite olika nyanser som i huvudsak motsvarar distinktionen mellan *moral* och *moralfilosofi*.

Moralfilosofin sysslar med att analysera moraliska problem och etiska begrepp och teorier, liksom att utveckla eller konstruera sådana teorier och att granska intellektuella villkor för moraliska överväganden och övertygelser. En viktig moralfilosofisk frågeställning är om moraliska omdömen kan uttrycka en form av kunskap och göra anspråk på giltighet, eller om de skall förstås – förenklat uttryckt – som subjektiva känslouttryck, där ingen position står starkare än någon annan?

Det går dock inte att dra en skarp gräns mellan moral och moralfilosofi, de går snarare om lott. En idé om människans värde, en teori om rättvisa eller en konsekvensetisk teori som utilitarismen är *moralfilosofiska* idéer och teorier, men det är också korrekt att säga att de är *moraliska* idéer och teorier. En uppfattning om hur man skall handla i en viss situation eller vilka etiska personegenskaper/dygder som bör eftersträvas brukas dock bara kallas moraliska – inte moralfilosofiska – övertygelser.

Vad gäller uttrycket *etik* har det oftast en vidare betydelse så att det omfattar både moral och moralfilosofi. Det blir alltså inte särskilt klargörande att tala om ”etik och moral”, men däremot bör vi skilja mellan moral och moralfilosofi. Vi kan t ex säga att vi kan handla etiskt/moraliskt rätt eller orätt, men inte gärna moralfilosofiskt rätt eller orätt. Av sammanhanget framgår om vi med *etik* avser *moral*, *moralfilosofi* eller bådadera.

Att en övertygelse är ”etisk” och hänvisar till etiska värden och normer innebär naturligtvis inte att den per definition är acceptabel. Det finns många uppriktiga etiska övertygelser i t ex det sociala arbetets historia, som vi nu skulle finna motsägelsefulla, säregna eller direkt motbjudande. Vi bör dock ha en viss återhållsamhet när vi utövar etisk kritik och moraliserar över personer i andra tidsepoker och kulturer.

Ordet *moralism* har en vardagsspråklig betydelse med innebörden att man har en höggradig observans på andras livsföring och mäter deras handlande med strikta mått, utan empati och generositet. Jag tillämpar dock en annan användning av uttrycket, som innebär att moralism helt enkelt är detsamma som *etiskt grundad kritik*. I den betydelsen finns det många olika varianter av moralism och det står klart att var och en som har etiska övertygelser också kommer att utöva etisk kritik – att moralisera. Bara den likgiltige är fri från moralism. Det finns okunnig och oförsonlig moralism, men etisk kritik kan också vara konstruktiv, med respekt för den andra och en strävan efter att vara öppensinnad och välinformerad. En sådan strävan leder i sin tur ofrånkomligen till en etisk kritik mot de former av moralism som uttrycker okunnighet, förakt och oförsonlighet.

# Temat och områden för etisk forskning

I det här kapitlet anges skissartat några viktiga teman och områden inom socialt arbete som bör bli föremål för etisk forskning och analys. Avsikten är att visa vilka typer av frågeställningar det handlar om och att ge exempel på etiskt relevanta studier inom dessa olika teman och områden.

Ett första tema för etikforskning för socialt arbete är att pröva olika sätt att klargöra spelplanen och villkoren – ur etisk synpunkt – för det sociala arbetets aktörer och intressenter. Utöver detta omfattande tema av *översikter, analysstrukturer och preciseringar* kan vi göra olika indelningar av det sociala arbetet och särskilja olika områden och nivåer för etisk forskning och analys. De områden jag beskriver – som delvis korsar varandra – utgörs av det sociala arbetets *huvudmannaskap, insats- och aktörsnivå, grundriktning och metoder samt specifika områden och enskilda fall*.

## Det sociala arbetets spelplan – översikter och preciseringar

En viktig uppgift för etisk bearbetning av socialt arbete är naturligtvis att överskådligt försöka klargöra spelplanen och villkoren för dess olika aktörer och intressenter. Det handlar om att ge *översikter, analytiska kartor och preciserande begreppsutredningar* över området: Vilka etiska valsituationer och överväganden handlar det om på olika nivåer? Vilka värden och normer är aktuella i sådana situationer? Vad är den preciserade innebörden i sådana värden och normer och hur kan de relateras till varandra? Vilka värden och normer motsäger varandra, vilka kan kombineras och vilka är direkta beroende av varandra i en argumentativ sekvens? Kommer olika – och kanske delvis oförenliga – värden till uttryck inom olika områden för socialt arbete?

Socialt arbete kan utformas från olika utgångspunkter. Det kan bli att handla om bedömningar av samhällsekonomiska resurser och effekter, om hänvisning till socialpolitiska opinioner, socialvetenskapliga kunskaper och vardagliga yrkeserfarenheter inom socialt arbete. Socialpolitiska idéer om t ex gränser för statens ansvar eller för statens rätt att intervensera gentemot vissa medborgare, kan i sin tur vara relaterade till en övergripande samhällsteori och/eller ideologi. Alla sådana hänvisningar implicerar etiska normer, men argument för att bedriva socialt arbete kan också sökas direkt i etiska värden och normer.

Det finns en mångfald etiska värden och normer för socialpolitik och socialt arbete. En del av dessa värden kan utgöra *grundprinciper* för att överhuvudtaget bedriva socialt arbete. Andra idéer är snarare *nyckelvärden* eller *regulativa principer* för hur arbetet skall bedrivas och uttrycker en restriktion, en metod eller målsättning i arbetet.

Nedanstående lista visar en mångfald av värdeladdade etiska begrepp för socialt arbete. Listan ger ett förslag till gruppering på tre argumentativa nivåer. De två översta utgörs av värden och normer som kan kallas *etiska nyckelvärden*, medan den understa grupperingen består av etiska *grundvalspositioner*, som anses giltiga i sig själva och inte grundas i några ytterligare argument. Varje sådan strukturering måste dock göras med reservationer, flera av de värden jag räknar till etiska nyckelvärden – t ex *rättvisa, jämlikhet, integritet och autonomi* – kan också uppfattas som grundvalspositioner (jmf Blennberger 1999, 2000).

## **ETISKA VÄRDEN OCH NORMER FÖR SOCIALT ARBETE**

(resurser för) välfärd-behovstillfredsställelse,  
(resurser för) trygghet,  
paternalism,  
rättsäkerhet,  
rättvisa (utifrån: merit-prestation, behov, likhet, kompensation och/eller specifika rättigheter),  
jämlikhet,  
autonomi-självbestämmande-(val)frihet,  
integritet-värdighet,

humanitet-medkänsla,  
solidaritet, mänskliga/medborgerliga/ sociala rättigheter,  
medborgerliga skyldigheter och personligt ansvar,  
moralisk självrespekt,  
medborgaranda-civilitet-samhörighet,  
demokrati (gynnsam för demokratisk utveckling *resp* i enlighet med demokratiska beslut),  
samhällelig återbetalning och kompensation,  
samhällsekonomisk vinst och social stabilitet,

rationell egoism-reciprok altruism,  
sociala kontraktsteorier,  
kategoriska imperativet,  
gyllene regeln-kärleksbudet,  
människovärdesprincipen samt  
en utilitaristisk konsekvensetik.

Värden och normer av det slaget kan relateras till varandra och grupperas på olika nivåer i en argumentation, som inte behöver följa ovanstående förslag. Sådana värden och normer kan struktureras till en analytisk karta som kan användas för att klargöra olika positioner och tankelinjer (oavsett om man sympatiserar med dem eller inte) och även för att precisera sådana sammanhållna tankelinjer och huvudteman som man finner giltiga för etik i socialt arbete. En poäng med att använda sådana analytiska översiktskartor vid tolkning av texter och ståndpunkter är att man också kan se vad en normerande text undviker eller missar – vilka värden och normer som inte är artikulerade.

Vi kan t ex ge argument för etiska nyckelvärden som välfärd, rättvisa (enligt något kriterium), jämlikhet, integritet och autonomi genom hänvis-

ning till etiska grundvalspositioner som t ex sociala kontraktsteorier, människovärdesprincipen och/eller en utilitaristisk konsekvensetik. En annan möjlighet är att argumentera för välfärd, rättvisa etc genom att först hänvisa till värden som t ex humanitet, solidaritet, mänskliga rättigheter och/eller samhällsekonomisk vinst och social stabilitet för att sedan hänvisa vidare till etiska grundvalspositioner. Då används alla tre nivåerna i ovanstående översikt. Ytterligare en möjlighet är att uppfatta sådant som t ex rättvisa, integritet eller autonomi som giltiga i sig själva - etiska grundvalspositioner som inte kan grundas i några ytterligare skäl.

Till översiktens kategori hör också att klarlägga etiska *problem* i olika avseenden. Problem med etiska aspekter kan analyseras med avseende på vad som har att göra med bedömning av å ena sidan empiriska förhållanden, sociala prognoser och samhällsvetenskapliga teorier och å andra sidan etiska värderingar.

Det förutsätts naturligtvis vissa grundläggande etiska ståndpunkter för att upptäcka och artikulera ett etiskt problem. Både upptäckten eller konstruktionen av *sociala* problem och bestämningen av *etiska* problem är relaterade till etiska grundbedömningar. Beroende på vilka etiska värden vi utgår från konstitueras olika problemområden och artikuleras problemen på olika sätt (Bergmark A och Oscarsson L 2000). Ett exempel på det är att den som företräder ett rättighetstänkande, där individens frihet (från statlig inblandning) är central, kommer att se andra problem än den som är orienterad mot sociala rättigheter eller välfärdsrättigheter, med betoning av statens ansvar för medborgaren.

Det finns ett flertal etiska problemkategorier som brukar aktualiseras inom socialt arbete. Till de klassiska problemen hör sådant som förpliktelse- och lojalitetskonflikter mellan olika , personer, parter och organisationer. Problem i fråga om förpliktelser och lojaliteter kan höra samman med intresse- eller idékonflikter. Flera sådana motsättningar kan identifieras, till exempel mellan socionomer och klienter, mellan en klient och andra personer, mellan olika klientgrupper, mellan klientgrupper och andra medborgare, mellan institutioner och klientgrupper, mellan arbetsgivare och socionomer, mellan olika institutioner samt mellan olika professioner inom en institution. Till de klassiska generella problemen hör också spänningen mellan omsorg och makt, konflikter mellan rollerna som hjälpare, fostrare och kontrollant, mellan att respektera klientens självbestämmande och att arbeta med inslag av tvång. Etiska frågeställningar – som kan ges många formuleringar – kan också handla om vilka krav som kan ställas på medborgare i olika situationer samt om statens ansvarsgränser och prioriteringar.

Vi kan också tala om etiska problem i två betydelser genom att skilja mellan problemet att *välja etiska utgångspunkter* – värden och normer - för socialt arbete och problemet att *göra bedömningar utifrån de etiska utgångspunkter vi valt*. Två personer med samma etiska utgångspunkter kan komma till olika slutsatser i en viss frågeställning och på motsvarande sätt kan man komma till samma slutsats utifrån olika utgångspunkter.

Inom detta stora område av normer och värden samt problembestämmningar finns det naturligtvis en del skrifter, inte minst inom lärobokens genre, även om utbudet inte är särskilt stort vad gäller kvalificerade läroböcker om etik i socialt arbete. En lärobok i etik som använts i flera länder är Frederic G Reamers *Ethical Dilemmas in Social Service* (på svenska 1986: *Etiska*

*problem i socialt arbete*). Reamers arbetssätt innebär att gå från övergripande värden och normer till diskussion om problem på olika nivåer i socialt arbete. En annan lärobok med översiktlig ansats som används en del i Sverige är Sarah Banks *Ethics and Values in Social Works* (1995). En skrift som berör både övergripande värden och normer samt generella problem för socialt arbete och socialpolitik är Walter Lorenz bok *Socialt arbete i ett föränderligt Europa* (1994, på svenska 1998). Andra arbeten inom lärobokens genre har skrivits av bl a Einar Aadland, Jan-Olav Henriksen och Arne Johan Vetlesen, Leif Holgersson, Uffe Juul Jensen, Göran Lantz och Jette Flindt Pedersen.

En avhandling i socialt arbete med ansatsen att utveckla en övergripande tillämpad etik är Lingås arbete *Etikk i sosialt arbeid* (1993). Etik i socialt arbete behandlas även i Tännsjös bok *Vårdetik* (1998). Den etikantologi som Socialstyrelsen gav ut 2001 – *Utan fast punkt* – ger viktiga perspektiv på etiktemat och bearbetar vissa aspekter av etik för socialt arbete. En antologi med samma inriktning som ger viktiga bidrag till etiktemat från olika perspektiv är *Etik och idéhistoria i socialt arbete* (Ronnby (red) 1988, 1993).

I översikter av det här slaget ges förslag på såväl värden och normer som etiska problem i socialt arbete. En mera utvecklade systematisk genomarbetning och relationsbestämning av värden och normer eller av etiska problem är dock mera ovanlig. Framställningen i flera av dessa skrifter har snarare karaktär av en mera osystematisk "listning".

En viktig del av arbetet med översikter och analyskartor är att precisera etiska begrepp och teorier. I det fallet fanns det naturligtvis ett stort moral-filosofisk material att knyta an till, för utredning och konstruktion av begrepp som t ex *rättvisa, solidaritet, välfärd och mänskliga rättigheter*. Två arbeten av det slaget är Rawls stora verk om rättvisa (1971) och Liedmans skrift om solidaritet (1999). Solidaritetsbegreppets innebörd och relevans för svensk välfärdspolitik har nyligen diskuterats i en artikel av Å Bergmark, M Thorslund och E Lindberg (2000). (Se även Å Bergmark 1998.) Välfärdsbegreppet har också varit föremål för mycket reflexion och är i grunden ett problem som faller inom etiken – frågan om det goda livets och det goda samhällets innebörd. (Allardt 1981, Wolvén 1990).

I översikter över etik i socialt arbete blir det också viktigt att relatera det sociala arbetet till socialpolitik i en vidare mening. Vilka värden och normer kan användas för olika socialpolitiska modeller? Vilka etiska problem uppkommer inom olika välfärdsmodeller? Exempel på böcker som argumenterar för och/eller analyserar socialpolitisk diskussion och socialpolitiska modeller eller tar upp frågor om etik och politik är Wolfe (1989), Esping-Andersen (1990), Cohen J & Arato A (1992), Boréus (1994), Rothstein (1994), Bexell (1995) och Walzer (1997) och Bislev (1998). Se även rapporter från Kommittén Välfärdsboksut, t ex SOU 2001:52.

## Huvudmannskap

Utöver detta omfattade tema av översikter, analysstrukturer och preciseringar – som ju alltid är under utveckling och omtolkning – kan vi göra olika indelningar av det sociala arbetet och särskilja olika områden och nivåer för etisk forskning och analys.

En strukturerande områdesbeskrivning för etisk forskning och analys av socialt arbete kan vara arbetets olika huvudmannaskap, som medför olika regelverk och roller i samhället. Det sociala arbete som sker inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg bör vara ett kärnområde för etisk granskning och analys. En hel del av socialtjänstens insatser utförs dock i verksamheter som drivs av andra aktörer, som frivilligorganisationer och privata företag eller av familjer och enskilda, som t ex familjehem och kontaktpersoner. Även socialtjänstens äldre- och handikappomsorg, socialt arbete inom t ex skolan, sjukvården, psykiatrin och kriminalvården samt det självständiga arbetet inom frivillig- och klientorganisationer bör omfattas av etisk analys.

Vad är gemensamt i fråga om etiska värden och normer? Finns det värden och normer som är specifika för vissa huvudmän? Vilka etiska problem är gemensamma för socialt arbete oavsett huvudmannaskap och finns det problem som är specifika för en viss huvudman? Dessa frågor har fått ökad aktualitet sedan 1990-talet genom att allt fler av socialtjänstens uppgifter i många kommuner lämnas ut på entreprenad till olika huvudmän.

## Insats- och aktörsnivå

I förra kapitlet erinrade vi om olika nivåer av socialt arbete med avseende på vilken part som står i fokus för arbetet – individ-, tvåparts-, familje-, grupp-, organisations- och samhällsnivå. Det handlar om olika *insatsnivåer eller objekt* för det sociala arbetet – vilka eller vem arbetet vänder sig till och vars villkor det avser att förändra.

En annan nivågruppering – som delvis korresponderar mot den förra – är att skilja mellan olika *aktörsnivåer* med avseende på det sociala arbetets organisation och genomförande. Det handlar om allt från socialpolitisk debatt till mötet med en klient eller en grupp.

Vi kan skilja mellan etiska frågor på en socialpolitisk nivå, sociallagstiftning och utformande av regelverk (generella frågor om t ex sekretess eller specifika frågor som t ex utdelande av rena sprutor till intravenösa narkotikamissbrukare), implementering, tillsyn och förslag till lagändringar, utbildnings- och professionsideal, facklig policy (bl a yrkesetiska koder), kunskapsintresse och perspektivval i forskningsfrågor, kommuners prioriteringar och direktiv (kommunstyrelse resp socialnämnd), utvecklande av olika metoder, modeller och organisering av arbetet, bemötande och handläggning (bedömningskriterier, beslut, genomförande) av enskilda ärenden. Olika nivåer eller sekvenser av socialt arbete medför delvis olika etiska överväganden och kommer att anknyta till delvis olika värden och normer. Med dessa olika nivåer kommer alla organisationer, verksamheter och personer som på något sätt har en aktörsroll för socialt arbete att betraktas som intressant för etisk analys.

## Grundinriktning och metoder

Uppdelning på olika huvudmän och aktörsnivåer korsas delvis av frågan om grundinriktning och generella metoder i socialt arbete. Med *grundinriktning* avser jag vilka primära insatser som socialt arbete avser att göra. Det aktua-



liserar nyckelord som t ex *social integration - konfliktlösning, empowerment – mobilisering, frigörelse – medvetandegörande, advocacy – företräderskap, disciplinering – fostran* och *service – stöd*.

Med (*generella*) metoder för socialt arbete avser jag här en genomarbetad policy och ett strukturerat arbetssätt för det sociala arbetet mot bakgrund av en grundinriktning (eller en kombination av grundinriktningar). Distinktionen mellan grundinriktning och metoder kan dock inte göras alltför skarp.

Olika grundinriktningar – som kan kombineras på olika sätt – föreslår olika regulativa principer eller roller för det sociala arbetet och medför olika socialarbetarideal. Hur ser de etiska argumenten ut för dessa olika inriktningar och vilka andra överväganden görs? Av betydelse för det här området är t ex den historiska genomgång av det sociala arbetets inriktning som gjorts av Ulla Pettersson (2001). Även arbeten av t ex Soydan (1993), Bäck-Wiklund (1993), Qvarsell (1993, 1995) och Dellgran & Höjer (2000) har relevans här.

Till det sociala arbetets grundinriktning kan vi också räkna *professions- och kunskapsideal för socialarbetare*. I sådana frågor förekommer en ständig diskussion inom socionomutbildningen, inom fackliga organisationer för socionomer och bland det sociala arbetets arbetsgivare. Ett intressant material för analys i det här sammanhanget är naturligtvis yrkesetiska riktlinjer för socialarbetare. Intressanta frågor är också hur kursplaner ser ut och – framförallt – hur utbildningsinsatser genomförs inom socionomutbildningen och vilka etiska ideal som kommer till uttryck. I det sammanhanget blir också dygdeetiska frågor intressanta. Vilka etiska personegenskaper/dygder uppfattas av centrala för uppgiften som socialarbetare? Vad gäller dygdeetik för vårdpersonal och andra offentliga aktörer är i synnerhet Gunilla Silfverbergs forskning av intresse (1996, 1999).

Frågan om den *offentliga förvaltningens och tjänsteinnehavarens förpliktelser* är en variant av frågan om professionsideal för socialarbetare och aktualiserar frågor om både grundinriktning och metoder. Även *bemötandefrågor* i vid mening kan naturligtvis räknas till kategorin metodfrågor och aktualiseras i det här sammanhanget.

Vad gäller frågor om den offentliga förvaltningens och tjänsteinnehavarens förpliktelser finns det ett omfattande arbete att knyta an till genom Lennart Lundquist skrifter om byråkratisk etik (Lundquist 1988, 1991, 1998, 2001). John Lawrence (1999) har också gjort uppmärksammade arbeten om detta tema av relevans för socialt arbete.

Frågor om bemötande och grundattityd till klienten kan ses som en del av förvaltningsetiken, som med Lundquists uttryck handlar om ”stilen i det offentliga mötet”. Vi kan också tala om bemötande i en snävare mening och skilja mellan t ex bemötande, utredning och åtgärd. Frågan om bemötande (i vid mening) inom äldreomsorgen har varit föremål för en omfattande statlig utredning, men inom det sociala arbetet i övrigt har inte dessa frågor varit föremål för en ordentlig kritisk och konstruktiv genomlysning. (SOU 1997:170. Bemötandet av äldre. Bemötandeutredningens slutbetänkande.) En avhandling i socialt arbete som berör bemötandefrågor är Leila Billquists *Rummet, mötet och ritualerna* från 1999.

Bemötandefrågor aktualiseras på ett oroväckande sätt i Länsstyrelsernas och Socialstyrelsens sociala rapporter – med erinringar om ”kränkande be-

handling” – och det är ett tillräckligt skäl för en omfattande och nyansrik etisk bearbetning av sådana frågor.

Uttrycken *metoder* och *modeller* kan båda knytas till lite varierande begreppsinnehåll och i båda fallen tycks en viss vaghet i begreppsanvändningen vara ofrånkomlig. Det behöver inte vara särskilt besvärande och en strikt formalisering av språkbruket är knappast möjlig för sådana allmänt använda uttryck. I huvudsak bör metod och modell ges samma innebörd.

Olika *modeller* för socialt arbete – varav Uppsala gav namn åt en av de mest omdiskuterade under 1990-talet – kan alltså ses som olika metoder. Andra exempel på modeller kan avse behandlingsinsatser utifrån specifika teorier, som t ex *Minnesotamodellen* eller *lösningfokuserad korttidsterapi*. En översiktlig granskning av frågor om metoder i socialt arbete och deras plats i socionomutbildningen har gjorts av Åke Bergmark och Tommy Lundström (1998, 2000).

Den etiska diskussionen av olika modeller har ofta förts i polemiskt tonläge, med dess brist på nyanser. Här finns ett behov av mera noggranna etiska analyser. De nya modeller för t ex utredningsarbete eller för samverkan mellan olika samhällsaktörer som nu utvecklas är exempel på sådant som bör granskas.

Frågor om *kvalitet* inom det sociala arbetet kan naturligtvis också ses som en fråga om generella metoder och deras värde. Vilka etiska aspekter finns i olika kvalitetsprogram och i deras kvalitetsindikationer?

## Specifika områden och enskilda fall

Det sociala arbetet kan också tematiseras i särskilda problemområden, med sin specifika uppsättning av etiska överväganden. Sådana tematiseringar kan utgöras av t ex *missbruk och missbrukarvård (bl a tvångsvård)*, *hem/bostadslöshet*, *försörjningssvårigheter och ekonomiskt bistånd*, *arbetslöshet och stöd för/krav på att arbeta*, *arbete med flyktingar och olika etniska grupper*, *arbete med minderåriga som begått brott eller ger uttryck för andra destruktiva attityder*, *arbete mot rasism, främlingsfientlighet och intolerans*, *arbete med familjer och insatser för barn som far illa*.

Etiska problem inom sådana särskilda områden diskuteras i *Etik och socialtjänst* (Pettersson 2000, red). De områden som diskuteras är socialtjänstlagen (Ulla Pettersson), insatser för barn (Tommy Lundström), missbrukarvård (Anders Bergmark och Lars Oscarsson), socialbidrag (Åke Bergmark) samt äldreomsorg (Mats Thorslund). Boken klargör och diskuterar viktiga etiska problem inom dessa områden och antyder bedömningar mot bakgrund av de fyra etiska principer som utvecklats av Beauchamp och Childress (1983) inom medicinsk etik: självbestämmande, godhetsmaximering, skademinimering och rättvisa. Dessa principer tycks ha fått en omfattande användning internationellt, men jag uppfattar dem som en alltför knapphändig utgångspunkt för etik i socialt arbete.

Torbjörn Tännsjö har analyserat frågor om autonomi och tvång inom vård och socialt arbete (Tännsjö 1994). Den etiska utgångspunkten för Tännsjö är en utilitaristisk hedonism som ger autonomi ett instrumentellt värde, men resonemangen har relevans även för dem som ger autonomi ett egenvärde och uppfattar självbestämmandeprincipen som en etisk grundvalsposition.

Frågor om *prioriteringar* mellan och inom dessa olika områden kan utgöra en särskild problemkrets. Åke Bergmark har granskat sådana prioriteringar inom socialtjänsten (Å Bergmark 1995).

Olika områden eller problemtyper för det sociala arbetet medför olika överväganden och delvis olika värden och normer kan aktualiseras. Men enskilda ärenden i socialt arbete kan ha sin egen sammansatta problematik som inte är en repris av liknande typfall. En sammanställning över uppseendeväckande fall inom social barnavård ges i Aronsson m fl 2001.

De udda fallen och deras frågeställningar har ett stort intresse för etisk analys. Udda frågeställningar kan ge viktiga insikter och provocera fram ställningstaganden med nya nyanser. Det är för övrigt en klassisk pedagogisk metod inom moralfilosofin att konstruera besynnerliga problemsituationer i avsikt att bryta slentriantänkande, ompröva rimligheten i olika utgångspunkter och skapa en observans och klarhet inför de egna värderingsvalen.

# Tillämpad etik som en del av moralfilosofin

Med uttryck som *forskning, granskning, analys och bearbetning* har vi betecknat olika sätt att arbeta med etikfrågor. I det här kapitlet klargörs tydligare vilka olika arbetsätt det handlar om och vad etik i betydelsen 'moralfilosofi' innebär om. Med *etisk forskning* avses de arbetsätt som ingår i moralfilosofin.

Moralfilosofin omfattar ett *empiriskt-deskriptivt* sätt att behandla etiska övertygelser och problem. Dessutom har moralfilosofin *analytiska eller metaetiska* uppgifter som bl a består i att klargöra vilken typ av övertygelse etiska omdömen utgör samt hur det etiska språket fungerar. En tredje uppgift är *normativ etik*. Då arbetar vi direkt med frågor om vilka bedömningar och handlingar vi *bör* göra. Vad gäller normativ etik bör vi skilja mellan att *utveckla normativa teorier* – teorier om vad t ex rättvisa, solidaritet eller mänskliga rättigheter bör innebära – och att utforma en direkt *tillämpad etik* för ett särskilt område eller på ett särskilt problem.

Tillämpad etik bör vara huvuduppgiften om vi vill utveckla den etiska bearbetningen inom socialt arbete. Det förutsätter dock att också andra arbetsätt inom moralfilosofin får sitt utrymme, inte minst arbetet med begrepp och normativa teorier.

I kapitlet beskrivs olika moment i arbetet med en tillämpad etik. Ett resonemang förs också om olika moralfilosofiska riktningar och om hur moralfilosofi förhåller sig till moralpsykologi och moralsociologi. Vidare berörs brukarperspektivets innebörd och relevans för en tillämpad etik. En schematisk översikt över moralfilosofins arbetsuppgifter ges på sid 22.

## Moralfilosofins repertoar

Det är praxis att skilja mellan olika arbetsätt inom moralfilosofin som *deskriptiv, analytisk och normativ etik*. Ett deskriptivt arbetsätt kan också kallas *empiriskt* och innebär att beskriva och analysera de etiska övertygelser och etiska problem som upplevs och uttrycks direkt av olika personer eller i olika texter. Det handlar om att kartlägga och beskriva värderingar och värderingsval. Sådana empiriska studier kan t ex göras av värderingar bland olika aktörer för det sociala arbetet eller av olika grupper av medborgare. Värderingsstudier genom enkäter och intervjuer uppfattas främst som en sociologisk uppgift, även om det också kan vara en del av moralfilosofin. Värderingsanalys av texter och muntlig retorik kan främst räknas till moralfilosofins eget område. Frågan om att klargöra implicita värderingar i handlingar och strukturer är en svårhanterlig uppgift som behöver flera metoder.

Deskriptiva etikstudier för socialt arbete kan t ex handla om hur etiska problem erfars av olika parter inom det sociala arbetet eller utgörs av jäm-

förande studier av hur etik i socialt arbete och etiska problem får olika karaktär i olika välfärdsmodeller eller av historiska studier över etisk idéutveckling inom olika organisationer och verksamhetsområden.

Alla empiriska studier bör naturligtvis innehålla analys som tolkar och strukturerar data. Men de *analytiska* uppgifter vi särskilt framhåller inom moralfilosofin handlar om att i vidare mening analysera och konstruera regler för det etiska språkets karaktär och arbeta med frågor om vilken typ av omdömen som etiska utsagor innebär. Kan etiska utsagor – om t ex människans höga och lika värde eller om vad ett gott liv innebär – uttrycka en form av kunskap och göra anspråk på ett slags giltighet? Frågor av det slaget kallas *metaetiska* frågeställningar eller uppgifter. Till dessa uppgifter hör också analys av centrala begrepp för etiska resonemang, som vad t ex ansvar, handlingsfrihet och skuld innebär. Analytisk etik eller metaetik handlar alltså om att klargöra och konstruera de intellektuella villkoren för etiska val och etiska övertygelser.

Med *normativ etik* avses ett filosofiskt arbete direkt med frågan om vad som är rätt och gott. Vad gör en handling rätt? Vad innebär *goda* konsekvenser – vilka tillstånd har egenvärde och utgör ett gott liv och ett gott samhälle? Vilka etiska personegenskaper/dygder bör eftersträvas? När en sådan normativ inriktning relateras till ett visst samhällsområde och dess värderingsval – t ex inom socialt arbete, sjukvård, djurhållning och miljöpolitik – formeras en *tillämpad etik* för det området (Tännsjö 2000).

Arbetet med en normativ etik och dess specialisering av tillämpad etik för olika områden kan ha olika karaktär med avseende på dess argumentativa offensivitet. En tillämpad etik kan driva vissa ståndpunkter och tankelinjer på ett offensivt sätt i avsikt att den egna bedömningen skall delas av alla, argumentationen får en *definitiv* karaktär och uppfattas i princip som avslutad. Men en normativ och tillämpad etik kan också ha en mera *tentativ* karaktär. Ansatsen är då främst att visa olika ståndpunkter och tankelinjer, att redovisa och problematisera argumentläget för olika positioner och ändå ge förslag på den ståndpunkt som verkar vara mest rimlig. Det är dock inte rimligt – och frågan är om det inte är direkt cyniskt – att ha en tentativ hållning i alla frågor.

Både analytisk och normativ etik utgör ett filosofiskt *konstruktivt* arbete inom moralfilosofin – till skillnad mot ett deskriptivt arbetssätt. Det handlar inte bara om att undersöka andras tänkande, utan att utveckla och formera det etiska området i olika avseenden. Men uttrycket *konstruktiv-tentativ* ansats avser jag ett arbetssätt som inte strävar efter definitiva system och avslutade resonemang utan ger förslag till ståndpunkter och samtidigt problematiserar olika positioner. Därigenom hålls den etiska reflexionen öppen och förhoppningsvis kan vi nå mera distinkta positioner. Dessa olika arbetssätt inom moralfilosofin kan relateras till varandra på det sätt som framgår av följande schematiska översikt.

Figur. Moralfilosofiska arbetssätt

Deskriptiv etik	Konstruktiv etik		
	Analytisk etik/ metaetik	Normativ etik	
		Utformning av normativa teorier	Tillämpad etik
	Definitiv eller mera tentativ ansats?		

## Tillämpad etik

Arbetet med tillämpad etik innebär olika typer av granskningar och överväganden. Det kan beskrivas som ett arbete på fyra nivåer eller med fyra typer av frågor:

**TILLÄMPNINGSSOMRÅDETS PROBLEM?** Vilka områden och problem handlar det om? Hur ser tillämpningsområdet ut – vilka strukturer, organisationer, institutioner, verksamheter, aktörer, regler, åtgärder, konflikter, valsituationer etc är det som skall bedömas? Vilka är de signifikanta etiska problemen på olika nivåer? En grovskiss till det arbetet gavs i förra kapitlet.

**MÖJLIGA ETISKA VÄRDEN OCH NORMER?** Vilken etik *kan* tillämpas – vilka värden och normer är eller kan vara aktuella för området och hur kan man argumentera för sådana normer? Hur ser argumentläget ut – vilka konflikter finns mellan olika etiska positioner och vilka ståndpunkter kan kombineras? Vilka sammanhållna tankelinjer och positioner finns det att välja på? Det är ett arbete som både förutsätter deskriptiva och konstruktiva (båda analytiska och normativa) inslag.

**ÖNSKVÄRDA ETISKA VÄRDEN OCH NORMER?** Vilka av dessa värden och normer *bör* anses vara etiskt giltiga för – i vårt fall – socialt arbete (eller för ett visst område inom socialt arbete) och utifrån vilka argument? Det innebär normativa positionsbestämningar, men de kan ha en tentativ karaktär.

**FÖRSLAG TILL BEDÖMNING OCH HANDLING?** Vilka konkreta etiska bedömningar bör hävdas för de aktuella verksamhetsområdena och deras problem? Vilka ståndpunkter, handlingsförslag och artikulerade dilemman leder den etiska prövningen fram till?

## Moralfilosofiska riktningar

Den moralfilosofiska inriktning som jag skisserat – med bl a en preciserande begrepps- och argumentationsanalys – följer en huvudlinje inom analytiskt orienterad filosofi i en anglosaxisk tradition. Med den inriktningen som huvudlinje är det fruktbart att även vara öppen för några alternativa eller kompletterande arbetssätt och pröva flera idéresurser för att arbeta med etik i socialt arbete. Jag avser då främst att uttrycka ett intresse för den grundsyn och de arbetssätt som ibland betecknas som *ontologisk etik* (Levinas, Lögstrup), *diskursetik*, *kommunikativ etik* och *narrativ etik* (Habermas, Ricoeur) samt varianter av *feministisk etik*.

En närmare redogörelse för olika innehållsetiska riktningar för normativ etik – som olika varianter av konsekvensetik och sk pliktetik – kan inte göras inom ramen för denna utredning. Det kan räcka med att konstatera att

olika synsätt i det fallet finns och kommer att finnas vad gäller etik i socialt arbete.

Arbete med frågor om etiska egenskaper eller dygder är inte främst en särskild riktning inom moralfilosofin utan kan i huvudsak ingå i varje riktning. Dygdeetiska frågor kan också bearbetas på ett deskriptivt, analytiskt och normativt sätt.

## Moralpsykologi och moralsociologi

Moralfilosofi bör skiljas från moralpsykologi och moralsociologi. Till de senare disciplinerna hör frågor om hur etisk medvetenhet och moraliskt ansvarstagande utvecklas. Hur skall man förklara uppkomsten och förändringen av etiska opinioner och värderingsmönster i samhället? Hur ser de moraliserande mönstren ut i olika sociala grupper och i vår kultur som helhet? Hur skall vi bedöma den etiska nivån i samhället med avseende på sådant som tolerans inför olika livsstilar eller solidaritet med personer i utsatta situationer? Det är psykologiska och sociologiska frågor som möjligen också kan ligga inom räckvidden för deskriptiv etik.

Psykologiska och sociologiska frågor om etiska övertygelsers uppkomst och spridning måste skiljas från den etiska frågan om övertygelsers rimlighet eller giltighet. Sammanblandningen av dessa olika bedömningar brukar kallas *det genetiska misstaget*. Det är legitimt att ställa psykologiserande frågor – t ex vad en viss ståndpunkt ”står för” – men det är någon annat än att pröva ståndpunktens rimlighet. Om t ex någon hävdar idén om det lika människovärdet för att bearbeta sin känsla av underlägsenhet, gör den orsaken inte själva idén ogiltig. Det är med andra ord inte en fråga om vilka psykologiska och sociologiska *orsaker* olika ståndpunkter har utan vilka *skäl* som kan ges för dem. En variant av det genetiska misstaget är antydningar inom genren guilt-by-association. En ståndpunkt görs ogiltig genom att man visar att den har företrädare med diskutabel legitimitet.

Inom moralfilosofins sammanhang bör vi också erinra om *det naturalistiska misstaget*. Det är det felslut vi gör om vi går från *är* till *bör*. Med utgångspunkt från vilka förhållanden som gäller – och gärna har lång tradition bakom sig – eller vilka uppfattningar som dominerar, kan vi felaktigt dra slutsatsen att det också bör vara på det sättet. Argumentation inom det naturalistiska misstagets genre kan t ex betrakta en fråga som avgjord genom att hänvisa till vad majoriteten tycker eller vad ”våra medlemmar kräver”.

En variant av det misstaget kan också utvecklas i ett läge när någon talar med de förorättades röst, som företrädare eller utifrån egen erfarenhet. Inför den förorättades bedömning kan det uppkomma en tilltalande finkänslighet och respekt, men det kan också leda till en diskutabel immunitet mot kritisk granskning.

## Brukarperspektivets betydelse för tillämpad etik

Bör inte en tillämpad etik för socialt arbete göra ett tydligt partstagande till förmån för klienten eller för klienter i särskilt utsatta situationer? (Eliasson-Lappalainen 1987, 2000). Det finns en angelägenhet i den frågeställningen

och för en normativ och tillämpad etik bör dess innebörd ges en genomarbetad och nyanserad betydelse.

Inom denna utredning kan det vara tillräckligt att erinra om att brukarperspektivet bör vara vägledande för en tillämpad etik, i den självklara men viktiga meningen att huvudlinjen för etisk forskning och analys är att fokusera vad det sociala arbetet innebär för de personer och situationer det avser att påverka. Huvudfrågan – som ständigt måste vara aktuell – är vad det sociala arbetet innebär för klientens liv och sociala identitet.

En aspekt av att observera brukarperspektivet kan t ex vara att ha en kritisk observans på alla arbetssätt som postulerar att alla brukare har personlig tillgång till en rationell normalitet vad gäller sådant som tidspassning, avtal och sociala relationer. Vad sker i sådana system med brukare som inte har tillgång till denna rationella normalitet?

Däremot bör inte brukarperspektivet innebära att utvecklingen av en tillämpad etik måste ske ”från klientens perspektiv”, i betydelsen 'utifrån klientens bedömning'. Etiska konflikter kan analyseras utifrån olika inblandade intressenters perspektiv, men den etiska bedömningen kan inte gärna i förväg ta parti för en av dessa intressenters tolkning.



# Strategier för att förstärka etikens plats inom socialt arbete

Den genomgång jag gjort har gett uppslag till olika forskningsfrågor, visat olika områden och arbetsuppgifter för etikforskning och erinrat om att etisk forskning och analys för socialt arbete är mycket angelägen.

Det här kapitlet tar mera direkt fasta på utredningsdirektivens anvisning om att belysa ”organisatoriska aspekter på forskning i etik och socialt arbete” och att ge ”förslag på olika organisatoriska förutsättningar” för detta. De möjligheter jag diskuterar för att förstärka etikens plats inom socialt arbete gäller (1) grund- och vidareutbildning för socionomer, (2) seminarier, handledning och kursverksamhet på fältet, (3) etiska riktlinjer för socialt arbete, (4) rådgivande nämnd för etikfrågor inom socialt arbete, (5) specialdestinerade forskningsmedel och – i synnerhet - tillskapande av ett (6) etikinstitut för socialt arbete. Utredningen avslutas med förslaget att ett planeringsarbete för ett sådant etikinstitut bör starta, med beaktande av här föreliggande skisser till uppgifter, organisation och finansiering.

## Etik inom grund- och vidareutbildning för socionomer

Etikämnet tycks ha en svag ställning inom socionomutbildningen. De svar som företrädare för institutioner för socialt arbete ger om etikens plats i kurssystemet är metaforiska teman som ”genomsyra”, ”strimma” och ”stråk” (Elisabeth Svedbergs utredning s 17). Det ger en misstanke om att utbildningen överlag inte ger en riktig medvetenhet om etikfrågorna. Naturligtvis är det utmärkt om etiken ”genomsyrar” utbildningen, men det förutsätter rimligen att ämnet moralfilosofi – förslagsvis med rubriken *Etik för socialt arbete* – också har en ställning som eget ämne i kurssystemet. Ett påstående om att t ex psykologi, sociologi eller statskunskap går som en ”strimma” genom utbildningen skulle vara mystifierande, om inte respektive ämne också studerades som ett egen kunskapsområde. Det är på samma sätt med ämnet etik.

Självklart är det angeläget att socionomer har en baskunskap om ämnen som psykologi och sociologi, med en kännedom om centrala begrepp och ledande teorier. Men är det inte på samma sätt självklart att en socionom bör kunna föra ett distinkt resonemang om olika etiska begrepp och teorier, vad gäller sådant som rättvisa, integritet, autonomi, välfärd, rättigheter, solidaritet, humanitet, människovärde och konsekvensetiska riktningar? Risken är annars att etik blir en allmän tyckarfråga på slagordens nivå.

Denna utredning har inte det formella mandatet att föreslå åtgärder för olika aktörer inom det sociala arbetet, men önskvärt vore att samarbetskommittén för socionomutbildningen i Sverige ordentligt arbetar igenom frågan om etikämnets ställning i undervisningen. Det kan gärna också ges förslag till denna kommitté från Socialstyrelsen och Svenska Kommunförbundet liksom från Akademikerförbundet SSR, SKTF eller andra organisationer. Socialstyrelsen skulle kunna ta initiativet till ett samtal mellan olika parter om etikämnets plats i undervisningen. Etikämnet bör också finnas med som en alternativ kurs på magisterutbildningen i socialt arbete, på det sätt som redan förekommer i Sköndalsinstitutets magisterprogram.

## Seminarier, handledning och kurser på fältet

Ett annat sätt att förstärka etikens plats är naturligtvis seminarier och kursverksamhet bland dem som är verksamma inom socialt arbete. Sådana seminarier har ordnats på åtskilliga arbetsplatser och de kan naturligtvis ge viktiga insikter och impulser. En idé att pröva är att utveckla en mera renodlad etikhandledning som ett sätt att variera och bredda handledningsgenren.

## Etiska riktlinjer för socialt arbete

Det finns flera dokument av kategorin etiska riktlinjer för socialt arbete (eller för socionomer). Akademikerförbundet SSR och SKTF har sådana dokument med särskilt adress till de egna medlemmarna. På motsvarande sätt har t ex Statens Institutionsstyrelse och Kriminalvårdsverket etiska policytexter för den egna verksamheten. En tanke som kan prövas är om det bör skapas ett gemensamt etiskt policydokument för socialt arbete. Utöver en gemensam del kan varje organisation och verksamhet göra det sektorspecifika tillägg som kan vara relevant.

En annan möjlighet är att åtminstone SSR och SKTF – kanske ihop med andra fackförbund och Föreningens Sveriges Socialchefer m fl – prövar möjligheten att utveckla ett gemensamt etikdokument för socialt arbete. Enbart själva arbetsprocessen med ett sådant dokument – med många organisationer och personer involverade under något år – kan vitalisera och skärpa det etiska samtalet.

## Rådgivande nämnd för etikfrågor inom socialt arbete

Det finns nu i huvudsak två rådgivande nämnder för etik i socialt arbete i Sverige. Det är Socialstyrelsens rådgivande nämnd för etiska frågor samt SKTFs etiska kommitté. Fram till 1997 hade också SSR ett etikråd. Som framgår av Elisabet Svedbergs utredning (sid 16f) har dock Socialstyrelsens rådgivande nämnd för etiska frågor i genomsnitt bara haft ett par ärenden per år som berör etik för socialt arbete. Det är oklart hur många etiska ärenden SKTFs etiska kommitté har att behandla. Även SSRs etikråd hade få

ärenden att diskutera. (Jag kan konstatera det som adjungerad i SSRs etikråd 1992-97.)

Inom socialt arbete finns ingen tradition att artikulera en etisk problematik och föra den vidare till ett etiskt råd för bedömning. Det rapporteras ofta mera vagt om etiska dilemman från det sociala arbetets fält, men det saknas traditioner av en mera omsorgsfull och klagörande bearbetning av etiska frågor.

En idé att överväga är om det bör bildas ett särskilt etikråd för socialt arbete. Det kan ha Socialstyrelsen som huvudman och värd som ser till att det blir en bred representation. En annan möjlighet är att skapa ett gemensamt råd, som flera parter står bakom som egna subjekt och de har då inte bara status av inbjudna deltagare. Den senare konstruktionen tycks mig vara att föredra, den markerar tydligare att etikfrågorna är många parter angelägenhet och ansvar. Dessa frågor kan förhoppningsvis därigenom bli mera tydliggjorda som en viktig punkt på dagordningen för flera organisationer.

Bara genom tillsättandet av ett sådant etikråd för man dock knappast etikfrågorna framåt i socialt arbete. Det krävs nog att ämnet är mera medvetet och tydliggjort för olika aktörer, för att ett sådant råd skall få ärenden att diskutera. Så länge Socialstyrelsens rådgivande nämnd i etiska frågor har relativt få frågor om etik i socialt arbete, bör knappast tillskapandet av ett nytt etikråd – enbart för socialt arbete – stå överst på dagordningen. På några års sikt kan situationen möjligen se lite annorlunda ut.

De statliga forskningsetiska nämnder som sannolikt kommer att bildas år 2003 (enligt lagrådsremiss av den 28 februari 2002) – med formell befogenhet att avstyra eller modifiera forskningsprojekt ”som avser människor och biologiskt material från människor” – skall inte sammanblandas med etiska nämnder för socialt arbete. Dessa forskningsetiska nämnder kommer visserligen att pröva forskningsprojekt inom socialt arbete, men de kommer inte att ta upp etiska frågor om det sociala arbetet.

Det är dock inget som hindrar att etiska nämnder för socialt arbete också tar upp frågor om forskning. I synnerhet bör man diskutera frågor om kunskapsintresse och perspektivval för forskning i socialt arbete. Frågor av det slaget tillhör en generell problemkategori som kanske mera sällan diskuteras i forskningsetiska råd.

## Forskningsmedel för etik i socialt arbete

Ett sätt att utveckla etikforskning för socialt arbete kan vara att skapa ett program för forskningsstöd med just denna inriktning. En sådan satsning sker under åren 2001-2005 på *Etik i vården* med 36 miljoner kronor till förfogande. Programmet har fyra teman: livets början, leva med risk, livets slut samt prioriteringar. Finansiärerna bakom programmet är Barncancerfonden, Hjärt-Lungfonden, Vetenskapsrådets ämnesråd för medicin respektive humaniora och samhällsvetenskap samt Vårdalsstiftelsen. Av de projekt som hittills fått stöd finns det ingen som kan räknas till etik i socialt arbete.

Det vore naturligtvis en möjlighet att t ex Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap tillsammans med Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap skapade ett motsvarande programstöd för etik i socialt arbete. En sådan satsning har dock inte samma förutsättningar som *Etik i vården* vad gäller traditioner samt institutionella och personella

resurser. Det finns en helt annan vetenskaplig infrastruktur för en satsning på ett program för etik i vården, genom den relativt omfattande volym och institutionella förankring som medicinsk etik och vårdetik har jämfört med etik i socialt arbete. En olikhet finns också mellan omvårdnadsforskning och forskning i socialt arbete genom att etiktemat – hanterat på en mängd olika sätt – har en betydligt starkare ställning inom omvårdnadsforskningen. Ett programstöd för forskning om etik i socialt arbete kan naturligtvis ändå vara en fruktbar satsning i nuläget, men det bör i så fall kombineras med en institutionell uppbyggnad för sådan forskning.

## Etikinstitut för socialt arbete

Denna utredning avslutas med en översikt över institutioner för tillämpad etik i Sverige och ett förslag ges på en motsvarande institution för etik i socialt arbete, med synpunkter på uppgifter, organisation och finansiering.

### **Forskningsinstitut för tillämpad etik och några större projekt**

Det bedrivs tillämpad etik på flera akademiska institutioner i Sverige. Särskilt medicinsk etik och vårdetik har flera enheter för forskning, idéanalys och konstruktiv reflexion med nära anknytning till praktiken. Något motsvarande finns dock inte för etik i socialt arbete. En skissartad listning av merparten av dessa verksamheter kan ge en antydan om omfattningen. Jag tar även med några forskningssatsningar och större projekt. (Uppgifterna är från 2001.)

#### **INSTITUTIONER FÖR TILLÄMPAD ETIK**

*Institutionen för humaniora, information och samhällsvetenskap.* Karolinska Institutet, Stockholm. Inom institutionen finns bl a tjänster i medicinsk etik, en adjungerad professor på deltid (Erwin Bischofberger har haft tjänsten) samt en högskolelektor på 50%.

*Avdelningen för medicinsk etik.* Inom Institutionen för kardiopulmonell och renal vetenskap samt etik, Medicinska fakulteten, Lunds universitet. Professur 100% (Göran Hermerén), två universitetslektorat 100% (Gunnel Elander, Tore Nilstun), en sekreterartjänst.

*Medicinsk etik.* Inom Institutionen för omvårdnad vid Umeå universitet. Ett universitetslektorat 100% (Nils Lynoe).

*Etik i biomedicin.* Forskningsprogram med permanent grundstöd vid Institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap, Medicinska fakulteten i Uppsala. Forskningsledare är professor Mats G Hansson.

*Vårdetiska institutet.* Institution vid Ersta Sköndal högskola, utgör också en del av etik-avdelningen vid Teologiska institutionen i Uppsala. Föreståndaren vid Vårdetiska institutet (100%) är adjungerad professor i etik vid Teologiska institutionen (Göran Lantz), ett högskolelektorat 50% (Gunilla Silfverberg).

*Centrum för Tillämpad Etik (CTE).* Ett fakultetsövergripande centrum vid Linköpings universitet, med särskilda relationer till etikavdelningen vid Teologiska institutionen i Uppsala. En föreståndare (bitr prof Göran Collste), två forskare (Bo Pettersson, Lars Vikinge), sex doktorander. En styrelse med ledamöter från universitet och samhälle. Finansiellt grundstöd från Linköpings universitet, Östergötlands läns landsting och Norrköpings kommun.

*Centrum för Etik och Ekonomi (CEE).* En enhet inom EFI (Ekonomiska forskningsinstitutet) vid Handelshögskolan i Stockholm, startades 1995. En adj professor 50% (Hans de Geer). Huvudsakligen projektfinansierade doktorandtjänster.

*ETHOS-Akademi för etik i arbete.* Fristående institut med relationer till IFL, Handelshögskolan. (Leds av Claes Trollestad och Tomas Brytting) Finansierat under två inledande år av ICA, IFL, SEB, SPP och WM-data (250 000 kr per finansår och år.)

*Etik som en del av Praktisk filosofi.* Stockholm, Uppsala, Göteborg och Lund. I synnerhet Torbjörn Tännsjö i (numera) Stockholm och Christian Munthe i Göteborg har arbetat med vårdetik.

*Etik inom Tros- och livsåskådningsvetenskapen vid Teologiska institutioner* i främst Lund och Uppsala. Text har avdelningen för etik vid Teologiska institutionen i Uppsala flera projekt som berör tillämpad etik, bl a om etiska antaganden i ekonomisk teori, finansierat av bl a Riksbanken.

## **TILLÄMPAD ETIK - NÅGRA PROGRAM OCH PROJEKT**

*Etik i vården* är det femårigt program för forskningsstöd på sammanlagt 36 miljoner som beskrevs i förra kapitlet.

*Etikprojektet inom Utvecklingsrådet för den statliga sektorn* kan också nämnas i det här sammanhanget. Det startade 1996 och avser att stödja och stimulera den etiska dialogen på statliga arbetsplatser. Ett samarbete har skett med *Centrum för Etik och Ekonomi* på Handelshögskolan och även med *Centrum för Tillämpad Etik* vid Linköpings universitet.

*Projektet etik, dygder och social ekonomi* är ett flervetenskapligt projekt som leds från Cityuniversitetet, finansierat av Vetenskapsrådet.

*Etik i socialt arbete* är ett uttalat programområde vid Sköndalsinstitutets forskningsavdelning. Inom det området bedriver jag själv en studie under tre år på 75% med finansiering av Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap. Dessutom genomför jag mindre etikstudier för Akademikerförbundet SSR samt för Äldreberedningen Senior 2005.

Det finns alltså ett flertal institutioner med inriktning på tillämpad etik, men ingen institution med basresurser för att arbeta med etikfrågor inom den omfattande samhällsliga verksamhet som det sociala arbetet utgör. Flera resonemang och jämförelser som gjorts i den här utredningen leder i riktning mot ett förslag att det bör bildas en institution med ansvar för frågor om tillämpad etik för socialt arbete. Ingen av ovanstående institutioner för tillämpad etik har en specialisering som gör det naturligt att institutionen skall ta ansvar för etikfrågor i socialt arbete.

En centrumbildning – i betydelsen något som flera vetenskapliga institutioner eller andra organisationer gemensamt tar ansvar för att driva – kan möjligen vara en form för en sådan institution. En annan möjlighet är ett institut, som också kan ha olika huvudmän och ingå i flera samverkansrelationer och möjligen har en större rörlighet. Varken centrumbildning eller institut är dock klara organisationskategorier, det handlar kanske mest om vilket uttrycket man föredrar. Jag föredrar att tala om ett institut och ett möjligt namn kan i så fall vara: *Etikinstitutet för Socialt Arbete*. Detta kapitel avslutas med några skissartade förslag på uppgifter, organisation och finansiering för ett sådant institut.

## **Uppgifter för ett etikinstitut**

Kärnverksamheten för ett etikinstitut för socialt arbete bör naturligtvis vara *forskning* med den bredd som moralfilosofin representerar och med en do-

minans av tillämpad etik. De tre första kapitlen av den här utredningen ger flera förslag på områden och frågeställningar för sådan forskning.

Institutet bör ha doktorandtjänster (som kan samfinansieras med forskarutbildande institutioner) och även tidsbegränsade postdoktorala forskningsmedel. En ambition bör också vara att starta ett mera omfattande forskningsprojekt under de första åren, med flera personer involverade, även från andra institutioner. Det måste finnas basresurser som garanterar forskningsverksamheten, men utöver det måste naturligtvis ett sådant institut söka medel hos olika forskningsråd.

Ett etikinstitut för socialt arbete bör också ha uppgiften att ta ansvar för att någon form av *nätverk* skapas mellan forskare i etikfrågor för socialt arbete i Sverige och Norden samt att utveckla relationer till internationella nätverk av det slaget.

Utöver forskning kommer ett sådant institut med stor sannolikhet att få olika uppdrag vad gäller *utredningar*, *sakkunnigmedverkan*, *handledning* samt medverkan vid externa *seminarier och föreläsningar*. Det sker då med finansiering av olika uppdragsgivare.

Ett etikinstitut för socialt arbete bör också *bevaka etikfrågor och etikkurser i grund- och magisterutbildningen* för socionomer och gärna medverka på sådana kurser. Inom ett sådant institut bör det också finnas en *kritisk observans på det sociala arbetets villkor*, på dess idé- och metodutveckling.

Dessutom bör naturligtvis en egen *seminarieverksamhet* bedrivas och frågor om gynnsam *publiceringsform och spridning* av olika arbeten måste ges hög prioritet.

## **Organisation**

Vad gäller organisationsfrågor för ett etikinstitut bör vi skilja mellan institutets huvudmän, referensgrupp och styrelse, dess formella relationer till andra forskningsinstitutioner samt dess egen institutionella infrastruktur och lokala placering.

*Huvudmän, referensgrupp och styrelse.* Huvudmannaskapet för ett etikinstitut för socialt arbete bör ha en bred sammansättning och representera olika nivåer, parter och intressen. Socialstyrelsen, Statens Institutionsstyrelse och Svenska Kommunförbundet är naturliga huvudmän i det här sammanhanget. Tänkbara vore också Skolverket, Kriminalvårdsverket och Svenska Landstingsförbundet. Fackliga organisationer blir främst Akademikerförbundet SSR och SKTF. Dessutom är SKAF liksom Föreningen Sveriges Socialchefer tänkbara huvudmän. Vidare kan R-förbund vara huvudmän samt Handikappförbundens Samarbetsorgan m fl klientorganisationer. Även Centralförbundet för Socialt arbete och Forum för Frivilligt Socialt Arbete kan vara bland huvudmännen. Även andra huvudmän som t ex institutioner för socialt arbete kan komma till. Det är rimligt att varje huvudman också tar ett finansiellt ansvar, även om det kanske i några fall kommer att handla om symboliska nivåer.

Varje huvudman för etikinstitutet utser representanter (utifrån en viss andel) till en referensgrupp som kan bli ganska omfattande. Referensgruppen utser en styrelse utifrån en given representationskvot. Det inflytande som referensgrupp och styrelse har på institutets verksamhet samt på enskilda projekt och skrifter bör vara klart definierat.

*Relationer till andra forskningsinstitutioner och vetenskapliga rådgivare.* De andra forskningsinstitutioner som etikinstitutet i synnerhet bör ha en upparbetad samverkan med är olika institutioner för socialt arbete. Doktorander vid institutet kan vara inskrivna vid sådana institutioner och följa forskarutbildningens kurser och seminarier där, samtidigt som de ingår i arbetslaget och seminariet på etikinstitutet.

Sådana relationer kan också skapas med andra discipliners forskarutbildning. Det gäller naturligtvis inte minst ämnet etik inom filosofiska eller teologiska institutioner. Även forskarutbildning i statsvetenskap och idéhistoria kan vara aktuella för sådan samverkan. De samverkande institutionerna bör stå för en del av doktorandtidens kostnader.

Utöver det vidare nätverk av etikforskare i socialt arbete som etikinstitutet bör sträva efter att skapa behöver också institutet en mindre grupp *vetenskapliga rådgivare*, som i huvudsak består av företrädare för etik och för socialt arbete. Detta uppdrag kan ha olika omfattning och bör vara arvoderat utifrån faktiskt arbetsinsats.

Om placeringen för institutet blir på en socialhögskola kommer etikinstitutets forskargrupp att kunna följa seminariearbetet vid forskningsavdelningen där. Gemensamma seminarier kan också genomföras med enheter på Socialstyrelsen – inte minst med CUS – och etikinstitutets forskargrupp.

Av avgörande betydelse för ett sådant institut blir dock att utveckla en egen forskningsseminarieverksamhet om etik i socialt arbete, för den egna specialiseringen. De externa vetenskapliga rådgivare som bör knytas till institutet kommer att ha en viktig funktion i det sammanhanget, i synnerhet under de första åren.

*Relation till etiska nämnder.* Etiska frågeställningar för socialt arbete, som särskilt uppmärksammas genom studier vid etikinstitutet, kan föras vidare till Socialstyrelsens rådgivande nämnd för etiska frågor, för eventuell behandling i nämnden.

En möjlighet är också att de huvudmän som bildar etikinstitutet efterhand formerar en särskild etiskt nämnd för socialt arbete.

*Institutionell infrastruktur och lokal placering.* Fyra huvudmöjligheter finns för en institutionell placering för ett sådant institut: (1) Hos en av huvudmännen (Socialstyrelsen), (2) helt fristående, (som t ex CAN), (3) på ett annat befintligt institut för tillämplad etik samt (4) på eller med anknytning till en institution för socialt arbete.

En placering inom en institution för socialt arbete tycks ha många fördelar. Det kan ge viktiga effekter för utbildning och forskning i socialt arbete i övrigt. Dessutom kan verksamheten vid ett sådant etikinstitut befruktas av en närhet till utbildning och forskning i socialt arbete i övrigt. Det blir då tydligt att etikforskningen skall relateras till annan forskning i socialt arbete och institutet ingår tydligt i ett vetenskapligt sammanhang, jämfört med de två första alternativen.

Det är dock rimligt att en placering på en institution för socialt arbete är villkorad och att den placeringen kan omprövas efter viss tid. En placering på en sådan institution får heller inte betyda att den blir en del av institutionen. Det bör vara ett institut som huvudmännen av goda funktionella skäl kan välja att placera på en sådan institution, men den placeringen är inte en nödvändig betingelse för institutets verksamhet.

## **Finansiering**

Ett institut av det här slaget förutsätter rimligen en finansiell nivå av minst 2 milj kronor per år, för att garantera en stabil verksamhet och ge möjligheter att konstituera en forskargrupp. Ett visst tjänsteunderlag kan förhoppningsvis också grundas i undervisningsmedverkan och uppdragsinkomster av olika slag.

Huvudmännen bör i en första period vara beredda ta huvuddelen av denna kostnad. Men ett arbete bör genast starta att få institutet finansierat också (eller huvudsakligen) på andra sätt. En möjlighet som bör prövas noggrant är en finansiering direkt via stadsbudgeten (som t ex familjemedicinskt institut m fl forskningsinstitut, med placering som fristående enheter på högskolor/universitet eller inom särskilda institutioner). Huvudmännens finansiering kan då reduceras något, men kan ändå utgöra ett viktigt och säkert stöd. Frågan om ytterligare finansiärer bör aktualiseras och prövas. Ett sådant institut måste naturligtvis också fortlöpande söka medel för projekt och studier hos olika forskningsråd.

Av olika strategier för att förstärka etikens plats inom socialt arbete, menar jag att tillskapandet av ett etikinstitut utan tvekan är den mest angelägna åtgärden. Jag föreslår därför att ett planeringsarbete startar utifrån den idén och med beaktande av utredningens skisser till uppgifter, organisation och finansiering.



# Referenslitteratur

- Aadland E 1988: *Etikk for helse- og sosialarbeidarar*. Samlaget, Oslo.
- Allardt E 1981: *Att Ha Att Älska Att Vara. Om välfärd i Norden*. Argos, Lund.
- Aronsson K m fl 2001: *Haverier i social barnavård – fem fallstudier*. Gothia, Stockholm.
- Banks S 2001: *Ethics and Values in Social Work*. Palgrave, New York.
- Beauchamp T och Childress J 1983: *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press, Oxford.
- Bergmark A och Oscarsson L 2000: Socialt arbete och sociala problem. I Meeuwisse, Sunesson och Swärd (red) : *Socialt arbete – en grundbok* . Natur och Kultur, Stockholm.
- Bergmark Å 1995: *Prioriteringar i socialtjänsten. Rättvisa och ekonomi*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Bergmark Å 1998: *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Studentlitteratur, Lund.
- Bergmark Å, Lundström T 1998: Socialhögskolorna och metoder i socialt arbete. I *Socionomens Forskningssupplement 9, Socionomen 1998:2*, s 68-81.
- Bergmark Å och Lundström T 2000: Metoder i socialt arbete – vad är det? I Meeuwisse, Sunesson och Swärd (red) : *Socialt arbete – en grundbok* . Natur och Kultur, Stockholm.
- Bergmark Å, Thorslund M, Lindberg E 2000: Beyond benevolence – solidarity and welfare state transition in Sweden. I *International Journal of Social Welfare*. 2000:4, vol 9, s 238-249.
- Bexell G 1995: *Svensk moralpolitik. Några moraliska frågors behandling i riksdags- och regeringsarbetet sedan 1950-talet*. Lund University Press, Lund.
- Billquist L 1999: *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Institutionen för socialt arbete, Göteborg (avh).
- Bislev S 1998: Socialpolitiska modeller. I Larsen och Möller (red): *Socialpolitik*. Munksgaard, Köpenhamn.
- Blennerger E 1999: Etiska problem i missbrukarvården. Artikel i *Alkohol och narkotika – politik, vård och dilemman*. Socialvetenskapliga forskningsrådet 1999.
- Blennerger E 2000: Etik för socialt arbete. I Meeuwisse, Sunesson och Swärd (red) : *Socialt arbete – en grundbok* . Natur och Kultur, Stockholm.
- Boréus Kristina 1994: *Högervåg. Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*. Tiden, Stockholm.
- Bäck-Wiklund M 1993: *Vetenskap och politik i socialt arbete*. Rapport 1993:8. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Börjeson B 2001: Varning för etik. I *Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete*. Socialstyrelsen 2001.

- Cohen J & Arato A 1992: *Civil Society and Political Theory*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Dellgran P & Höjer S 2000: *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Kompendium från institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Eliasson-Lappalainen R 1987: *Forskningsetik och perspektivval*. Studentlitteratur, Lund.
- Eliasson-Lappalainen R 2000: Forskningspraktiken och etiken. I Meeuwisse, Sunesson och Swärd (red) : *Socialt arbete – en grundbok* . Natur och Kultur, Stockholm.
- Esping Andersen G 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. The Polity Press, Cambridge.
- Etiska frågor i socialt arbete*. SKTFs etiska kommitté, 2001.
- Flindt Pedersen J 1992: *Yrkesetik. Hur klienter upplever socialtjänsten*. Fritzes, Stockholm 1994.
- Henriksen J-O och Vetlesen A J 1997: *Etik i arbete med människor*. Studentlitteratur, Lund.
- Holgersson L 1997: *Socialpolitik och socialt arbete. Historia och idéer*. Nordstedts juridik, Stockholm.
- Juul Jensen U 1985: *Moraliskt ansvar och människosyn*. Studentlitteratur, Lund.
- Lantz G 1992: *Vårdetik*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Lawrence J 1999: *Arguments for Action: Ethics and Professional Conduct*. Ashgate, Aldershot.
- Liedman S-E 1999: *Att se sig själv i andra. Om solidaritet*. Bonniers essä, Stockholm.
- Lingås L G 1993: *Etikk i sosialt arbeid - fra regler till diskurs*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet (avh).
- Lorenz W 1994: *Socialt arbete i ett föränderligt Europa*. Daidalos, Göteborg 1998.
- Lundquist L 1988: *Byråkratisk etik*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist L 1991: *Etik i offentlig verksamhet*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist L 1998: *Demokratins väktare. Ämbetsmannen och vårt offentliga etos*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist L 2001: *Medborgardemokratin och eliterna*. Studentlitteratur, Lund.
- Pettersson U (red) (1990) 2000: *Etik och socialtjänst*. Gothia, Stockholm.
- Pettersson U (red) 1994: *Socialtjänstens klientarbete. Från vision till marknad?* Studentlitteratur, Lund.
- Pettersson U 2001: *Socialt arbete, politik och professionalisering. Den historiska utvecklingen i USA och Sverige*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Qvarsell R 1993: *Skall jag taga vara på min broder? Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets idéhistoria*. Idéhistoriska skrifter, Institutionen för idéhistoria, Umeå universitet.
- Qvarsell R 1995: Mellan familj, arbetsgivare och stat. En idehistorisk essä om det sociala arbetets organisering under två århundraden. I Amnå E (red): *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet*. Libris, Örebro.
- Rawls J 1971: *A Theory of Justice*. Oxford University Press, Oxford.
- Reamer F G 1982: *Etiska problem i socialt arbete*. Liber, Stockholm 1986.

- Ronnby A (red) 1988 (rev 1993): *Etik och idéhistoria i socialt arbete*. Socionomens förlag, Stockholm.
- Rothstein B 1994: *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. SNS Förlag, Stockholm.
- Silfverberg G 1996: *Att vara god eller att göra rätt*. Nya Doxa, Nora.
- Silfverberg G 1999: *Praktisk klokhet*. Symposion, Eslöv.
- SOU 1997:170. *Bemötande av äldre*. Bemötandeutredningens slutbetänkande.
- SOU 2001:52. *Välfärdstjänster i omvandling*. Kommittén Välfärdsbokslut. Fritzes, Stockholm.
- Soydan H 1993: *Det sociala arbetets idéhistoria*. Studentlitteratur, Lund.
- SSRs yrkesetiska riktlinjer 1997. Akademikerförbundet SSR, Stockholm.
- Tännsjö T 1990/1998: *Vårdetik*. Thales, Stockholm.
- Tännsjö T 1994: *Tvång i vården*. Thales, Stockholm.
- Tännsjö T 2000: *Grundbok i normativ etik*. Bokförlaget Thales, Stockholm.
- Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete*. Socialstyrelsen 2001.
- Walzer M 1997: *Argument från vänster*. Atlas, Stockholm.
- Wolfe A 1989: *Whose keeper? Social Science and Moral Obligation*. University of California Press, Berkeley.
- Wolvén L-E 1990: *Jakten på det goda livet. Om konsten att fånga välfärd och livskvalitet*. Raben & Sjögran, Stockholm.